

I Lagerlunden, hos Tysta Mari och på småkaféerna.

Raffe dricka vi i Lagerlunden», heter det så länge väderleken är någorlunda blid, men det kan nog intagas på många andra ställen. Alla de stora restauranterna, så väl hôtelen som öfriga, ha nu mera äfven sitt kafé, så väl Grand Hôtel, som Café Anglais, Hôtel W6, Stoehrs, Lagerströms, Rejsens, Skeppsbrokällaren o. s. v. Och småkaféerna sedan! Knappt är en ny gata öppnad, förr än där finnas åtskilliga kaféer. Ett hus är knapt under tak, förr än man slår upp ett kafé i bottenvåningen. De allra flesta af dessa kaféer äro ganska anspråkslösa, några förenade med matservering, andra med maltdryckers utskänkning. Ett och annat är en återstod af schweizerierna, som hade utskänkningsrätt af spritdrycker. En särskild klass äro de stora musikkaféerna, hvilka vi vilja besöka längre fram.

Den talrikaste afdelningen af småkaféerna är den som är förenad med värdshusrörelse i mindre skala och som stöder sina rättigheter på följande paragraf af öfverståthållare-ämbetets kungörelse af den 31 mars 1886:

Den som utan att ega rättighet till utskänkning af bränvin vill i sammanhang med värdshusrörelse vid måltider hålla spisande gäster till handa vin eller maltdrycker, göre skriftligen derom ansökan hos öfverståthållare-ämbetet samt foga vid ansökningen betyg om god fräjd jämte uppgift om läget af det ställe, där utskänkningen skall ega rum. Efter inhemtad upplysning om sökandens lämplighet att utskänkningen förestå samt om lokalens beskaffenhet, meddelar öfverståthållare-ämbetet beslut, om ansökningen bifalles eller icke, o. s. v.

År 1887 voro öfver *sex hundra* sådana rättigheter i kraft. Tillstånd meddelas endast tillsvidare och så länge öfverståthållare-ämbetet

icke finner skäl att återkalla den. De i egentlig mening kallade kaféerna utgjorde samma år öfver *två hundra* och grunda sina rättigheter på ett för tre år lemnadt tillstånd att annorlunda eller i vidsträcktare omfattning än nyss anförda paragraf meddelar, »dock utan samband med utskänkning af bränvin till förtäring på stället tillhandahålla allmänheten vin eller maldrycker.»

Ett tredje slags småkaféer äro goodtemplarkaféer, hvilka stöda sin utskänkning på följande paragraf af ofvan nämnda kungörelse:

Vill någon särskildt utan samband med rättighet till utskänkning af vin eller maldrycker mot betalning hålla allmänheten till handa kokadt kaffe, té, chokolad eller andra tillagade, icke spirituösa drycker, göra därom hos öfverståthållare-ämbetet skriftlig ansökan, o. s. v.

Sist nämnda kaféer ha således icke ens maldrycker till salu, men antalet är icke större än *tretio*, då innehafvare af de olika rättigheterna till utskänkning af vin eller maldrycker stiger till öfver *åtta hundra*. Alla dessa, på hvilka vinutskänknigen för öfrigt är högst obetydlig, äro ej försedda med spritdrycker, under det att förra århundradets 800 krogar alla sålde bränvin. Tiderna förändras och vi måste väl äfven under sådana förhållanden förändras med dem.

En annan sak är, huru vida de 800 små utskänkningarna i vår tid och synnerligen de egentliga småkaféerna kunna lifnära sina innehafvare på endast denna utskänkingsrörelse. Det förefaller åt minstone hvad åtskilliga vidkommer ganska tvifvelaktigt.

* * *

Om Stockholm icke eger några boulevarder, där kaféerna ligga tätt vid hvarandra i oöfverskådlig utsträckning, äro dess förnämsta kaféer dock icke långt åtskilda. Operakafét, Rydbergs, Kung Karls, Hamburger Börs, Victoria, Grand Hôtels, Strömparterren och de stora musikkaféerna ligga i hvarandras granskap, i hjärtat af Stockholm, där den civila och militära ämbetsmannaverlden, en del af den konstnärliga och literära, tidningsmän och affärsmän samt in- och utländska främmande sammanträffa på lediga stunder, och de stunderna börja ofta tidigt nog på eftermiddagen.

I kungliga stora teaterhuset finnes ingen foyer för allmänheten, men ett värdshus och två kaféer. Det ena af de sist nämnda bär sedan ett förflutet årtionde namnet »Andalusiskan» och hölls för ännu längre sedan af schweizaren Camarch, är fortfarande mycket besökt men kan ej täfla med det andra i samma hus, »Lagergrens», så kalladt efter sin grundare, nu mera aflidne konditor Lagergren, och se-

dan flere år tillhörande Bengt Carlsson, hvilken kostat betydliga summor på utstyrelsen af detta operakafé.

Där träffas under större delen af året kungliga teaterns sångare och skådespelare, andra teatrars medlemmar, idkare af de bildande konsterna, skriftställare och tidningsmän af olika politiska och national-ekonomiska åsigt, garnisonsofficerare, civile tjenstemän med flere af det bildade Stockholm, i synnerhet af det yngre släktet. Kung Karls kafé har väl ungefär samma slag kunder, dock äro militärerne der talrikare, och kaféerna äro båda fullgoda prof på äkta stockholmskt kafélif, men det senare uppblandas dock med det främlingselement som fins i hotelet, och i så väl Rydbergs som Grand Hôtels kaféer är detta i ännu högre grad förhållandet. Operakafét är däremot mera äkta stockholmskt, i hvars hufvudstadslif en och annan resande alldeles bortblandas.

På det kafét är för öfrigt det konstnärliga och literära öfvervägande, och man har där alltid träffat de fleste tidningsmän. Det har i detta afseende varit så känt, att kafét ännu i början af åttiotalet skämtsamt kallades *Präss-sylltan*. Man fann då där en och annan prässveteran, i synnerhet tillhörande aftontidningarna, som ha sina kvällar lediga, hvilken, efter att ha intagit sin middag på operakällaren, slog sig ned på kafét vid fyra- eller femtiden, stannade där i god ro till klockan nio eller tio, då han åter gick in på källaren för att äta aftonvard och, sedan detta var fullbordadt, uppsökte sin gamla vrå i kafét för att sitta där till midnatt. Dessa aftonunderhållningar fortsattes år efter år utan att mannen någonsin öfverlastade sig. Han drack först sitt kaffe, öfvergick derpå omedelbart till punschen, hvarmed sedan fortsattes till midnattstunden i långsamt smuttande, utan några öfverilade klunkar, men under dels skämtsamma, dels allvarliga samtal, ett ofta ganska intressant dryftande af estetiska frågor och mönstrande af in- och utländsk litteratur.

Om litteraturen slutligen kom något på efterkälken efter att den från början ganska erfarne literaturkännaren tillbragt sina aftnar på det sättet i ett eller annat årtionde, insvept i kaféts digra rökmoln samt insupande, utom innehållet i eget glas, äfven spritångorna från hundratals andra, bör dock icke förvåna någon. Det fans en sådan kund på operakafét, en älskvärd och mycket aktad personlighet, hvilken med goda kunskaper och orubblig rättskänsla skref i ett af de större hufvudstadsbladen, om hvilken man påstod, att för honom hade svenska litteraturen upphört med Fredrika Bremers död. Han lefde och verkade likväl långt in på åttiotalet.

Det var kanske samme man som, då han tillfrågades, huru han kunde stå ut med att i så många år hvar enda afton sitta stilla i i kaféeröken, svarade:

»Jag lefver hela sommaren i frisk luft, och det uppehåller mig återstoden af året.»

Han hade rätt. Så snart den vackra årstiden kom, flyttade han med de andra stamgästerne ut i *Lagerlunden*, operakaféts sommarlokal, belägen omedelbart utanför den eleganta salongen, stödjande sig mot operahusets vägg och sträckande sig i två afsatser ned åt Karl XII:s torg, först en med trägolf belagd, af stora lagerträd i krukor och andra prydnadsväxter skuggad terrass, sedan nedanför trappor, som hr Carlsson låtit ditsätta, en liten, väl underhållen, med bild-

Lagerlunden.

stoder smyckad park, där man kan tro sig långt från stockholmsbullret, ehuru man är midt inne i det och har blott ett par steg till Kungsträdgården. Alt detta är den omtänksamme och företagsamme världens förtjänst, en förtjänst för öfrigt äfven för honom.

I »Lagerlunden» äro stockholmarna tämligen för sig själfva. Främlingarna komma dit endast undantagsvis. De begifva sig hällre till musik-kaféerna. Äro de tyskar, välja de helst Rydbergs kafé, under det fransmännen vanligtvis stanna på »Grand» samt små-, värm- och gotländingar sitta hos Berns. Engelsmännen låta hissa upp sig till Mosebacke. Stockholmarens älskar sin lagerlund, där han visserligen

kanske hör en och annan ton från musikkaféerna, men ej så stark, att den besvärar samtalen.

Är det ännu på försommaren, träffar man där de kungliga skådespelarne, någon gång också skådespelerskorna. Och så har man »litteratörerna», med hvilken benämning man i Stockholm vanligtvis utmärker tidningsmännen, och målare och bildhuggare, officerare, affärsmän o. s. v., alldeles som inne i kafét vintertiden. Man är genom endast ett spjalstaket skild från Jakobstorg och likväl *en famille*, en mycket stor och olikartad familj, hvars alla medlemmar visst icke äro bekanta med hvarandra, men som likväl tillhöra stockholmslägten. Och bekantskaperna äro för öfrigt icke få. Öfver allt nickar man åt en god vän, höjer sitt glas och dricker, nickar igen och tycker sig ha det rätt hemtrefligt.

Hvad dricker man? Kaffe med »avec», punsch och toddy, mest punsch. Dock ser man senare på aftonen en och annan seidel öl. Det var en tid då man under inflytande af den store läkarens föreskrift och föredöme höll sig till konjaken med bilinervatten och nästan föraktade, att icke säga hatade, punschen. Men den tiden är nu förbi. Väldet har återtagits af den »svenska» drycken, hvilken kallas så, ehuru i honom icke finnes något annat svenskt än vattnet, så vida han ej på senare tid fått sig en och annan bit hvitbetssocker.

Eftermiddagen tillbringas af mången i Lagerlunden, men flertalet kommer dock först sent på aftonen, kanske efter en ganska mödosam dag. De slitigaste behöfva äfven en stunds förströelse, och här i »lunden» samlas de som icke haft tid att fara ut till landet på eftermiddagen. Det är därför kanske icke alldeles en löjlig öfverdrift att påstå, det man här finner just det Stockholm som arbetar sommartiden, d. v. s. inom de bildade kretsarne. Men detta arbetande Stockholm försmår icke att deltaga i ett gladt lag efter arbetets slut, och det händer, att det glada laget fortsätter till långt in på natten, hvilket icke hjälper att motstå onda begärelser eller bidrager till tröst och sinnesstyrka morgonen därpå.

Det går ej så lätt att bryta laget. En af sällskapet bjuder på en half butelj punsch, och sedan vill ingen af de öfriga fela mot gästfrihetens lagar. Den ena halfbuteljen följer efter den andra. Samtalen varda allt lifligare vid alla borden. Skämtet sprakar och stiger raketmässigt mot skyn, åt minstone mot Thaliatemplets tinnar. Skratsalvor smattra. Det glada Stockholm är som älskvärdast.

Men det skymmer på och börjar kännas svalt. Uppassarne bära fram kaféfilterne, en artighet af värden och en möjlighet för gästerna att dricka ännu ett glas. Påhittet är människovänligt och har visst

förut tillämpats i Göteborg innan det vann burskap i Stockholm. Med dessa skydsmedel kan man trotsa den nordiska sommarnattens kyla.

Den natten är nog ljus, men mera ljus behöfs för att se huru man håller i. Gasen tändes i de stora kandelabrarne. Gästerne svepa om sig, tända en ny cigarr, beställa nya dricksvaror — Vichy och Biliner få ej fattas — hitta nya skämt, stämma upp ännu mera klingande skratt.

Och så är klockan tolf utan att man vet af det. Ut med belysningen, in med filterne, ut med gästerne. Grinden slås igen.

* * *

Stockholms stora kaféer äro ej mycket olika de parisiska, men lifvet är dock icke det samma. Under det man på ett pariskafé kan sitta i flere timmar och endast smutta på en liten kopp kaffe och möjligtvis ett litet glas konjak, förtär man här en, kanske ett par halfbuteljer punsch.

Kortspel kan man finna på äfven de finaste kaféer i Paris, men aldrig ens på de simplaste kaféer i Stockholm. Förr var det ej ovanligt att brädspel idkades på de stockholmska schweizerierna eller att man roade sig med *fortuna*, ett slags enklare biljard, men nu ser man inga sådana spel. Ett och annat kafé har biljard, men i allmänhet ha våra biljarder sina egna lägenheter. Schack spelades fordom hos De la Croix, men förekommer nu mera icke. Schackspe-larne ha sin egen klubb som sammanträder i Hôtel W6 och har till ordförande presidenten Wærn samt till hedersledamöter kungen och kronprinsen.

De stora kaféernas utstyrsel är i allmänhet ganska dyrbar, och man har på åttiotalet anlitat ovanliga dekorativa anordningar, såsom operakafét med kostsamma i väggarne infattade målningar och spegelkassetterade tak, Hamburger Börs' moriska kafé med ganska dyrbar prydlighet samt den hösten 1887 i ny lokal öppnade, här ofvan nämnda Restaurant National, hvars kafé dekorerats i medeltidsstil efter ritning af arkitekten A. Lindgren. Täflan mellan nutidens kaféer är äfven i detta fall stor, och det är nu mera svårt att hitta på något nytt.

Det är ett slags kaféer som länge stått emot sådana dyrbara anordningar, men slutligen nödgas foga sig efter tidens fordringar. Det är de som man med ett gemensamt namn efter förebilden skulle kunna kalla *Tysta-Mari-kaféer*, något egendomligt för Stockholm, icke stora kaféer såsom de nyss nämnda, icke spritdrycksutskänkande, icke drickspenningtagande, men ej håller tillhörande småkaféerna med

dessas kyffen, dåliga utrustning och mer eller mindre cikoriablandade brasilkafe.

För några årtionden sedan fanns i då varande Jakobs gränd en kaffe- och téutskänkning af blygsammaste slag, men högst aktningvärdt för sina varors ärlighet och för den uppmärksamhet hvarmed gästerna behandlades. Innehafverskan, mamsell Marie Lindström, som öppnat kaféet redan 1834, utmärkte sig för sitt saktmod och sin

Kafé National.

tystlåtenhet och kallades »Tysta Mari». Det namnet har sedan gått i arf och blifvit benämningen på själfva kaféet samt läses på skylten, men äfven hennes efterträderskor ha utmärkt sig för samma tystlåtenhet,

saktmod och allvar, liksom de alltid lemnat goda varor för billigt pris.

Från den lilla bottenlägenheten i n:o 8, Jakobs gränd, där Wahlbergs rakstuga nu är, flyttades utskänkningen först en trappa upp i samma hus och öfvertogs, 1857, af fru Granberg, hvilken förlade kaféet först på andra sidan gatan och sedan en trappa upp i n:o 6, där Hamburger Börs då innehade nedre våningen. Sedan fru Granberg innehaft affären i tjugutvå år, öfvertogs den af fröknarna

Dammberg, som flyttade kafét till n:o 11 Regeringsgatan, där det höll sig fortfarande lika enkelt, utan stora speglar, utan marmorbord, takmålningar och annan präktig utstyrel. Hösten 1887 lemnade kaféet sist nämnda lokal och slog sig ned i n:o 24 vid samma gata, där efterträdande en af dem som förut följt »Tysta Maris» föredöme.

I den senaste lägenheten har kafét gifvit efter för en nyare tids fordringar och vidtagit åtskilliga förändringar i den tarfliga utstyrelsen, men är fortfarande af samma karaktär som förut. Alt går mycket ordentligt till, utan buller och slams, utan cigarrök och utan drickspengar. Uppassningen bestrides fortfarande af unga, tysta och uppmärksamma fruntimmer i tarflig, men snygg dräkt. Gästerna äro lika tysta och ordentliga. Man har där ett godt, fastän stillsamt umgänge. Man går icke dit för att lefva vanligt kafélif, utan för att intaga sin kaffefrukost eller sitt aftonté och läsa tidningarna.

Tysta Mari.

Dit gå många fruntimmer. Vi vilja visst icke påstå, att den högre aristokratiens damer söka upp »Tysta Mari», ehuru ej håller sådant vore alldeles omöjligt, men säkert att mången dam af »god societet» icke tvekar att där dricka en kopp kaffe. Stundom komma damerna i stort sällskap, en hel skock af fruntimmers-förmiddagsrumlare. Då deras fränder träffas på Gustaf Adolfs torg, händer det, att de säga till hvarandra:

»Ska' vi inte gå in på opris och få oss lite frukost?»

Det säga fruntimmer aldrig, men nog inträffar det att de yttra: »Skulle vi inte gå upp till Tysta Mari?»

Så gå de utan tvekan, dricka kaffe, kanske med påtår, doppa wienerbröd och äta bakelser... hvilken mängd! De ha roligt, sannolikt lika roligt på förmiddagen, som herrarne vid sista punschbuteljen, när det lider mot midnatt i Lagerlunden. Det händer dock, att fruntimmerna hållre gå in till Oscar Berg, den bekante konditorn vid Regeringsgatan, så vida de ej på en och samma dag besöka både honom och Tysta Mari och äfven smaka på de många läckra färtorna hos Hellbacher i det storeuropeiska hörnet vid Kungsträdgården och Hamngatan eller hos Landelius, hofkonditorn vid Storkyrkobrinken, och titta in på något annat af Stockholms fina konditorier och damkaféer, t. ex. hos Sundell vid Drottninggatan eller hos Sundberg vid Järntorget. Några egentliga pastejbagare har Stockholm ej, men så många flere sockerbagare.

En del af Tysta Maris gäster äro endast sommarkunder. Familjen bor på landet, men husfadern måste vistas i staden och intager sin kaffefrukost på i fråga varande hedersamma och billiga ställe, där han alltid träffar många bekanta. När sommargästerna ej mera visa sig hos Tysta Mari, vet man, att det är höst.

Tysta Mari har gjort skola och framkallat många efterföljare, hvilka alla söka utmärka sig på samma hyggliga sätt, men vilja göra det alt finare i sina lägenheter. Kaffeutskänkningsen, som före Tysta Maris ditflyttande i flere år hade sin verksamhet i n:o 24, Regeringsgatan, och nu slagit upp sina bopålar i n:r 18, samma gata, har alltid utmärkt sig för prydlighet i lokal och servering samt för ett sällskap bland hvilket man ser statens högre ämbetsmän, ledamöter af första kammaren och deras likar.

Ännu bättre kanske i lokal och utstyrelse är kafét i n:r 3, Regeringsgatan, som har lika fina kunder och lyckats genom godt och redbart betjänande på kort tid skaffa sig stort anseende. Täflan i den ej blott prydliga, utan nästan öfverflödiga utstyrelsen, hvilken så väsentligt afviker från den ursprungliga Tysta Mari-tarfligheten, går kanske för långt och måste slutligen inverka på priset å förtäringen, hvilken då också stiger långt öfver hvad det var, när Tysta Mari först fick medtäflerskor. Detta kan iakttagas åt minstone på det storstäligt utrustade Grand Café, som har sin präktiga våning i n:o 21 Drottninggatan.

Emellertid äro dessa eleganta nykterhetskaféer, hvilkas antal snart är mycket stort och som alla ha sina lokaler en trappa upp, något egenomligt för Stockholm, och äfven de göra sin nytta, enär de draga kunderna från spritkaféerna och ha gjort schweizeriernas punschdoftande kyffen till sällsynheter i hufvudstaden. Om det är sant, att åtskilliga af småkaféerna föra en något tvetydig tillvaro, så äro alla Tysta-Mari-kaféerna fullt aktningvärda förfriskningsställen.

Det må till slut nämnas, att den ursprungliga »Tysta Mari», hon som gifvit upphofvet till dessa hedersamma kaféer och började sin verksamhet det stora koleraåret, ännu lefver och är en högst älskvärd gammal dam, som oaktadt sina par och åttio år har en rask femtioårings utseende och är i full besittning af alla sina själsförmögenheter samt med sitt fina, milda väsen ännu erinrar om den unga kvinna som för ett halft århundrade sedan väckt så aktningfull uppmärksamhet.

